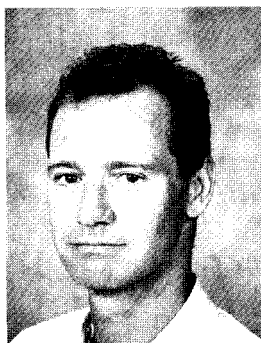

Moed nodig om te kiezen voor duurzaamheid en leefbaar land

Duurzaamheid betekent grenzen stellen aan het gebruik van de aarde en verdeling van de milieugebruiksruimte. Naast energie-efficiency zal het Noorden een cultuur van zuinigheid moeten ontwikkelen. Maatschappelijke organisaties hebben een taak in het beïnvloeden van burgers en bedrijven voor een goed milieubeleid. Aan de politiek de opdracht om keuzes te maken inzake verhandelbare milieugebruiksrechten en het wegnemen van prikkels voor onduurzame activiteiten. Heeft het CDA de moed te kiezen voor duurzaamheid en leefbaarheid?

De discussie over duurzaamheid heeft betrekking op de wijze waarop wij produceren en consumeren. Daarmee is het een fundamentele discussie over de doelen die wij individueel en als samenleving nastreven en de middelen die we daarvoor gebruiken. Zij raakt de kern. Waartoe dient onze economie? Wat is echte welvaart? In hoeverre is onze economische ontwikkeling stuurbaar? Zijn consumenten te bewegen tot milieuvriendelijker gedrag? Is het aan de politiek die sturende rol op zich te nemen? Delen van de politiek schrikken terug voor dergelijke kwesties; zij zijn al snel van mening dat het niet aan de politiek is stelling te nemen over za-

ken die zozeer raken aan persoonlijke keuzes en voorkeuren. Juist het CDA

Dr. T.J. Wams

heeft de afgelopen jaren herhaaldelijk aangegeven dergelijke kwesties niet te schuwen.

CDA en duurzaamheidsdebat

Het is verheugend dat het CDA zich de vraag stelt wat haar specifieke taak en opstelling kan zijn bij het realiseren van een duurzame samenleving.

Allereerst heeft deze vraag betrekking op het CDA als politieke partij. Welke rol kan de politiek in het algemeen en het CDA in het bijzonder spelen bij het werken aan duurzaamheid? Daarnaast is van belang het karakter van het CDA als politieke stroming met een confessioneel karakter.

Milieudefensie heeft veelvuldig contacten met religieuze groeperingen en het valt op dat men in deze kringen intensief nadenkt over een duurzame toekomst. Vanouds speelt daarbij het 'rentmeesterschap' een belangrijke rol. Veel christenen ervaren het vervullen van de rol van rentmeester als een zeer reële en verre van gemakkelijke opdracht. In het kader van het conciliair proces kwam de trits 'vrede, gerechtigheid en heelheid van de schepping' naar voren. Daarbij werd een terecht verband aangebracht tussen de zorg voor de schepping en die voor de medemens. Hoewel Milieudefensie voor deze zaken soms andere termen gebruikt, voelen we ons sterk verwant met dergelijke initiatieven. Ten opzichte van het CDA is de verhouding ambivalent. Enerzijds kennen we deze partij als oorsprong van belangrijke 'groene' initiatieven. Zo is er de fameuze 'ladder van Lansink' die een filosofie voor het omgaan met afval inhoudt. Anderzijds is het CDA ook een partij die meermaalen deelbelangen in bescherming nam tegen de consequenties van een voortvarend milieubeleid. Zo vinden de veehouder, de automobilist en de industrieel het CDA regelmatig aan hun zijde als het gaat om verzet tegen milieumaatregelen waar datzelfde CDA in meer algemene termen voorstander van is. Het is wenselijk dat het CDA meer dan nu groene kleur bekent en daar dan ook de - soms conflictueuze - consequenties van aanvaardt. De discussie over de toekomstige koers van het CDA biedt hiervoor prima aanknopingspunten. Denk daarbij ondermeer aan het feit dat het CDA aangeeft mensen en hun waarden centraal te willen stellen en dat het CDA de 'alles kan dus alles moet'-cultuur ter discussie stelt. Wellicht moeten we onszelf beperkin-

gen opleggen en niet blind volgen wat techniek en commercie ons voorhouden. Hier liggen duidelijk raakvlakken met ideeën die leven binnen de milieubeweging.

Duurzaamheid is grenzen stellen

De crux van duurzaamheid is rechtvaardigheid: binnen de huidige generatie en naar toekomstige generaties. We moeten de aarde zo beheren, dat deze aan toekomstige generaties even goede mogelijkheden biedt als aan ons om een welvarend bestaan op te bouwen. Dit stelt grenzen aan het gebruik van de aarde als bron van grondstoffen en als vergaarbak voor afvalstoffen. Daarnaast moeten we de in omvang beperkte milieuruimte die de aarde biedt zodanig verdelen, dat eenieder de kans heeft een fatsoenlijk bestaan op te bouwen. Anders gezegd: de rijken van de wereld moeten niet zoveel schaarse milieuruimte opsouperen dat ze daarmee het armere deel dwingen om ten behoeve van hun ontwikkeling de milieugrenzen te overschrijden.

Deze benadering heeft het concept milieugebruiksruimte opgeleverd. Ontwikkeld door milieueconoom Opschoor en verder geconcretiseerd door Milieudefensie heeft dit concept inmiddels erkenning gevonden in het tweede Nationaal Milieubeleidsplan (NMP), bij de Raad voor het Milieubeheer, de Deense regering en op tal van andere plekken. We moeten onszelf beperkingen opleggen in het gebruik van grondstoffen als hout en metalen, fossiele brandstoffen en landoppervlak (ter bescherming van de biodiversiteit). Ook het lozen van stoffen als kooldioxide en verzurende stoffen moet begrensd worden. Het vaststellen van de grenzen zal moeten geschieden

op basis van de best beschikbare wetenschappelijke gegevens. Maar de uiteindelijk keuze is een politieke. De wetenschap kan immers niet aangeven welk beschermingsniveau van bijvoorbeeld zeer kwetsbare natuur, we moeten nastreven. Bestaande normen, voor onder meer verzuring, zijn reeds in zo'n 'een-tweetje' tussen wetenschap en politiek tot stand gekomen.

Zijn de grenzen eenmaal vastgesteld, dan dient zich een verdelingsvraagstuk aan. Wie mag welk deel van de mondiale milieukoek opsouperen? Op dit moment is de verdeling uitermate scheef: een kwart van de wereldbevolking consumeert circa driekwart van de natuurlijke hulpbronnen. Dat vormt de basis voor een uitermate onduurzame ontwikkeling. Mensen in armere landen spiegelen zich aan consumptiepatronen zoals wij die kennen. Zij zetten alles op alles om dit voor zichzelf en hun kinderen te realiseren en passen daarbij veelal technieken toe die wij ook gebruiken. Of erger nog: die hier tien of twintig jaar geleden gangbaar waren. Zo maakt de bevolking van China zich momenteel op om het Westen qua autobezit en -gebruik te gaan inhalen. Berekeningen over de gevolgen hiervan voor het staalgebruik, het energiegebruik en de vervuiling op wereldschaal zijn ronduit schokkend. En dan hebben we het alleen nog maar over auto's. Hetzelfde geldt voor vlees eten, een ruime woning willen bewonen en een koelkast bezitten. China is geen uitzondering, India bijvoorbeeld, is eveneens begonnen aan een economische inhaalrace. Dat kan deze landen onmogelijk ontzegd worden. Integendeel, een economische inhaalslag is precies datgene waar onze ontwikkelingshulp zich op richt. Cruciaal is echter dat deze inhaalslag zich afspeelt binnen de be-

schikbare milieugebruiksruimte. Dat houdt weer in dat het Noorden het goede voorbeeld moet geven en moet inschikken om ruimte te maken voor groei in het Zuiden. Milieudefensie hanteert hierbij het standpunt dat ieder lid van de wereldbevolking recht heeft op een even grote portie van de milieugebruiksruimte. In getallen uitgedrukt komt dit er op neer dat wij ons beslag op de milieugebruiksruimte de komende decennia met een factor vier tot tien moeten verminderen.

Dit is een gigantische uitdaging, maar geen aanleiding voor pessimisme. Er zijn inmiddels boeken volgeschreven met voorbeelden die laten zien hoe wij vrijwel ieder aspect van onze consumptie kunnen realiseren met slechts een fractie van de hoeveelheid grondstoffen en energie die we er nu in plegen te pompen. Een lekker warm huis? De zon en goede isolatie in plaats van gas en elektra. Op vakantie naar de zon? Met de supersnelle trein in plaats van het vliegtuig. De televisie? Volledig recyclebaar, superzuinig en goed repareerbaar. Onlangs vond op initiatief van het koninklijk paar in het Paleis op de Dam een conferentie plaats over een duurzame economie, waar een scala aan voorbeelden werd gepresenteerd. De verzamelde deskundigen waren het er snel eens dat een hoge welvaart mogelijk is met een fractie van het huidige milieugebruik. De vraag is dan ook niet of het kan, maar hoe het gerealiseerd kan worden.

Met een zogenaamde 'efficiency revolutie' is dus heel veel te bereiken. Toch is dit niet het hele antwoord. Wie energie en grondstoffen bespaart houdt geld over. Waar wordt dit aan besteed? Notoir is het voorbeeld van de spaarlampen die dag en nacht portiek en

tuin verlichten 'omdat ze toch bijna geen stroom gebruiken'. Er is naast efficiency ook 'sufficiency' nodig: een gevoel van 'genoeg', een cultuur van zuinigheid. In plaats van verdergaande materialering van onze cultuur en consumptiepatronen een nieuwe waardering voor het immateriële, voor duurzame relaties met je omgeving en met je eigendommen.

Milieuruimte verhandelen?

Het toedelen van schaarse milieugebruiksruimte is niet zo revolutionair als het op het eerste gezicht lijkt. Ook het huidige milieubeleid doet dit reeds, namelijk door middel van vergunningverlening. Deze aanpak leidt echter tot verschillende problemen. Ten eerste is de toedeling door middel van milieuvergunningen erg star. In het beste geval geeft de vergunning aan hoeveel vuil een bedrijf maximaal mag uitstoten zonder zich te mengen in de discussie hoe dat gerealiseerd moet worden. Dat geeft - in tegenstelling tot vergunningen die technieken voorschrijven - tenminste nog vrijheid in de keus van het middel. Dit systeem kan echter niet voorkomen, dat het ene bedrijf tegen veel hogere kosten dan een ander bedrijf dezelfde reductie van vervuiling moet realiseren. Het zou veel rationeler zijn, als het bedrijf dat goedkoop de vervuiling kan verminderen dit tegen betaling doet voor het bedrijf dat anders veel duurder uit zou zijn. Zo kunnen beide profiteren. Ervaringen in de VS leren dat dergelijke verhandelbare milieurechten heel goed kunnen werken en de milieu-innovatie sterk aanwakkeren.

Een tweede nadeel van het gangbare systeem van milieuvergunningen is, dat het de vervuiling per bedrijf wel aan banden legt, maar niet de totale hoe-

veelheid vuil die door een sector of land wordt uitgestoten. Toch is er grote behoefte aan dergelijke totaal-plafonds. Anders dreigen telkens weer de bereikte milieuverbeteringen verloren te gaan door een toename van de bedrijvigheid. Er is niets tegen groei van de productie, maar de essentie van een duurzame economie is dat zo'n groei niet gepaard gaat met meer vervuiling maar juist met minder. Deze problematiek is met behulp van verhandelbare rechten goed aan te pakken. Verhandelbare rechten hebben namelijk pas zin als duidelijk is hoeveel er in totaal te verhandelen is. Daarmee is dus het plafond vastgesteld. Er zijn allerlei technieken denkbaar om gaandeweg het plafond naar beneden te halen. Bijvoorbeeld door bij iedere transactie een bepaald percentage van de rechten af te romen, of door de overheid als opkoper van rechten partij in de markt te maken. Men zou zich zelfs kunnen voorstellen dat natuur- en milieubeschermers vervuilingrechten opkopen met de bedoeling er nimmer gebruik van te maken.

Langzamerhand krijgt de politiek interesse voor verhandelbare milieugebruiksrechten. Een belangrijke vraag is op welk schaalniveau de markt voor deze rechten te organiseren. Het heeft de voorkeur dit te doen op het schaalniveau waarop zich het betreffende milieuprobleem afspeelt. Voor het klimaatprobleem betekent dit een markt voor kooldioxiderechten op wereldschaal. Uitstoot van verzurende stoffen zou goed op nationaal niveau verhandelbaar gemaakt kunnen worden en verhandelbaarheid van 'geluidruimte' zou zich op lokaal of regionaal niveau moeten afspelen. Aan dat laatste wordt overigens op diverse plaatsen al gewerkt.

Het voorgaande wil niet zeggen dat het zinloos is om na te denken over verhandelbaarheid van kooldioxiderchten op nationaal of Europees niveau. Als opstap naar een mondiaal systeem zou dit best aantrekkelijk kunnen zijn. Als Europa zich bijvoorbeeld voorneemt om in 2015 15% minder CO₂ uit te stoten, dan zou een systeem van op Europese schaal verhandelbare rechten wel eens een heel aantrekkelijk middel kunnen zijn om dit te realiseren. De reducties in CO₂ uitstoot kunnen dan plaatsvinden op de plek waar dat economisch gezien het voordeligst is.

Is de economie stuurbaar?

In vergelijking met andere industrielanden leunt onze economie relatief sterk op activiteiten die veel energie en grondstoffen vragen. Petrochemie, basismetaal, intensieve landbouw en transport zijn hiervan belangrijke voorbeelden. Enkele jaren geleden nog, waarschuwde de OESO Nederland dat onze economie wel erg eenzijdig van dergelijke milieu-intensieve sectoren afhankelijk is. Diverse onderzoeken - onder meer - van het CPB hebben laten zien dat een transformatie in de richting van een andere sectorstructuur denkbaar is, zonder economische rampspoed. In zo'n andere structuur zou een groter deel van de productie en werkgelegenheid voor rekening komen van sectoren die meer menskracht en minder milieu gebruiken. Dit zijn met name de diensten. Dergelijke constatering hebben in de aanloop naar de nota 'Op weg naar een duurzame economie' tot felle discussies geleid. Daarbij is een bijna karikatuurale tegenstelling gecreëerd tussen vermeende voor- en tegenstanders van economisch/ecologische structuurpolitiek. Ten onrechte wordt door sommigen

verondersteld dat degenen die de bestaande sectorstructuur ter discussie stellen daarmee ook voorstander zijn van een planconomie-achtige aanpak. Een genuanceerder debat is wenselijk. Enerzijds moeten we voorkomen dat hele sectoren te makkelijk als 'onduurzaam' gediskwalificeerd worden. Recente ontwikkelingen in de glastuinbouw kunnen dit illustreren. Stond deze sector enkele jaren geleden nog te boek als enorm vervuilend en energieverslindend, nu dringt hij in hoog tempo het gebruik van bestrijdingsmiddelen terug, introduceert gesloten systemen voor de waterhuishouding en streeft ernaar om voor verwarming van de kassen afvalwarmte van de industrie te benutten. Deels betreft het nog voornemens, maar we zien de contouren verschijnen van een totaal 'herontworpen' glastuinbouw die vele malen eco-efficiënter is dan in de jaren tachtig. Het is dus niet zinnig om voor een sector te beslissen dat zij niet kan functioneren binnen een duurzame economie. Leg randvoorwaarden op en pas de marktomstandigheden zo aan dat voor schaarse milieugoederen betaald moet worden. Vervolgens is het aan de sectoren zelf om aan te tonen dat men onder deze omstandigheden concurrerend kan produceren.

Anderzijds moeten we erop voorbereid zijn dat beleid gericht op duurzaamheid gevolgen heeft voor de - relatieve - omvang van sectoren. De inzet van het overheidsbeleid op gebieden als onderwijs, technologie, infrastructuur, investeringen en belastingen zal veranderen. Daar profiteert de ene sector van, terwijl de andere nadeel ondervindt. Internationale trends in de richting van duurzamer produceren en consumeren hebben vergelijkbare effecten. Daar is niets op tegen; dynamiek is

onze economie eigen. Voor politici is het vooral zaak deze dynamiek zijn werk te laten doen en niet toe te geven aan de druk om sectoren hier met allerlei kunstgrepen tegen te beschermen. Een wezenlijke kwestie in dit verband is, hoe we onze economische structuur moeten waarden in relatie tot de internationale 'taakverdeling'. Is Nederland wellicht het ideale land om het 'vuile werk' (varkensvlees produceren, aanlegsteigers en landingsbanen exploiteren, staal maken) voor anderen op te knappen? De vraag die we ons hierbij vooral moeten stellen is: willen we dat ook? Neem als voorbeeld het vliegverkeer. De leefbaarheid van grote delen van ons land staat onder zware druk door de enorme toename van de luchtvaart, met name rond Schiphol. De gigantische overheidsinvesteringen en -subsidies die nodig zijn om Nederland een vooraanstaande positie in de internationale luchtvaart te geven, kunnen ook zeer goed aan andere zaken besteed worden. Onlangs werd een studie van de WRR (van professor Pols) bekend die dit betoogt. Paars gaat dergelijke discussie hooguit schoorvoetend aan, het CDA zou zich kunnen profileren als partij die leefbaarheid meer belang toekent en creatiever nadenkt over economische alternatieven voor 'Nederland Distributieland'.

Rol overheid

Onlangs verscheen een rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) over maatschappelijke organisaties, publieke opinie en het milieu. Daarin wordt de rol van het maatschappelijk middenveld bij de aanpak van milieuproblemen benadrukt. Milieu-, consumenten- en vrouwenorganisaties, de vakbeweging en andere groeperingen wordt een belangrijke rol toegekend bij

het beïnvloeden van burgers en bedrijven en het creëren van steun voor een goed milieubeleid. In een aantal gevallen kunnen organisaties zelfs taken van de overheid overnemen, aldus het SCP. De publieke behartiging van het milieubelang is bij de maatschappelijke organisaties dus in goede handen. Dat is echter geen aansporing voor de overheid om op milieugebied terug te treden. De parlementair-democratische legitimering van de overheid is hard nodig om met duurzaamheid samenhangende dilemma's te kunnen doorbreken en om een evenwichtig milieubeleid te kunnen voeren.

Dat is echter nog geen pleidooi voor een dirigistische overheid. Op de eerder genoemde conferentie, waar veel economen aanwezig waren, tekende zich een consensus af dat het vooral zaak is de markt zijn werk te laten doen. De schaarste van de milieugebruiksruimte moet veel meer dan nu tot uitdrukking komen in de prijzen van de productiefactoren en dus van de producten. De overheid kan daarvoor zorgen door vergroening van het belastingstelsel en introductie van hiervoor bepleite verhandelbare milieugebruiksrechten. Zo kunnen duurzame alternatieven de kans krijgen die ze verdienen. De Amerikaanse econoom en Nobelprijswinnaar Arrow pleit er verder voor om allerlei vormen van bescherming die nu gegeven worden aan onduurzame activiteiten, in de vorm van subsidies, irrationele belastingen en andere regelgeving weg te nemen. Zo geldt in Italië een hoger BTW tarief op energiebesparende voorzieningen dan op energie. En in Californië, waar water uitermate schaars en kostbaar is, worden waterverspillende vormen van landbouw op talloze manieren gesubsidieerd. Wie het ene jaar water bespaart

verspeelt daarmee een deel van zijn waterrechten voor volgend jaar. Ook ons land kent heel wat voorbeelden van dergelijke averechtse prikkels.

Het CDA speelt een belangrijke rol in het bestuur van vele gemeenten. Daarom is het van belang om ook de mogelijkheden van lokale overheden om aan duurzaamheid te werken, onder ogen te zien. Daarbij hoeft het gemeentebestuur zich bepaald niet te beperken tot het milieubeleid. In het kader van Agenda 21 en het Klimaatverbond besteden meer en meer gemeenten aandacht aan zaken als verkeer en vervoer, de bouw en de lokale economie. Gemeenten kunnen gebruik maken van hun wettelijke mogelijkheden, bijvoorbeeld als vergunningverlener, maar ook van hun economische kracht als klant en investeerder en tenslotte van hun deskundigheid en nauwe contact met vele groeperingen. Dat laatste kan bijvoorbeeld resulteren in overeenkomsten van de gemeente met belangengroepen en bijvoorbeeld de bouwsector.

Nota over milieu en economie

Het paarse kabinet kwam onlangs met de nota 'Op weg naar een duurzame economie'. Hoewel de nota inhoudelijk een goede analyse bevat en de perspectieven van duurzaam produceren en consumeren helder en positief presenteert, is het werkstuk politiek gezien een gemiste kans. Op de centrale thema's 'beïnvloeden van prijzen' en 'overheidsinvesteringen' is de nota vaag of ronduit teleurstellend. Paars heeft het niet aangedurfd politieke consequenties te verbinden aan de eigen analyse van de samenhang tussen duurzaamheid en economie. Op de gebieden industrie en diensten, vervoer en infrastructuur en landbouw en natuur, wordt getoond welke kansen er liggen om Nederland mooier, schoner

en economisch vitaler te maken. Vervolgens houdt de nota maatschappelijke actoren voor wat zij kunnen doen om bij te dragen aan de ommezwaai richting duurzaam produceren. Tevens wordt een aantal nuttige acties aangekondigd om partijen in deze richting te stimuleren. Zo komt er een kenniscentrum voor verkeer en vervoer alsmede een aantal stimulansen om in deze sector tot versnelde ontwikkeling van schonere technologieën te komen. De nota maakt ook duidelijk waaruit de belangrijkste bijdrage van de regering zelf aan een duurzame economie zou moeten bestaan. Dit betreft het belastingstelsel, de infrastructuur en de overheidsinvesteringen. Op deze gebieden neemt de overheid de beslissingen en oefent daarmee grote invloed uit op de economie. Paars mist echter de politieke wil of durf om de goede analyse om te zetten in politieke daden. Zo blijft het onduidelijk wat de gevolgen zullen zijn voor het belastingstelsel in de eenentwintigste eeuw, voor beslissingen rond de tweede Maasvlakte en de tweede nationale luchthaven en voor de besteding van de tientallen miljarden guldens uit het fonds voor de economische structuurversterking. Het enige voordeel hiervan is wellicht dat deze kwesties nu een prominente rol kunnen gaan spelen in de verkiezingsstrijd. Paars zal dan behoorlijk verdeeld blijken te zijn. En het CDA krijgt de kans het eigen standpunt met betrekking tot een duurzame economie duidelijk te maken. Heeft het CDA wel de moed om te kiezen voor de koerswijziging die ons kan brengen naar een duurzame economie in een leefbaar land?

Teo Wams is coördinator bij de Vereniging Milieudefensie